

Ярослав Онищук

УДК 902 (477.83)

ДОСЛІДЖЕННЯ АРХЕОЛОГІЧНИХ ПАМ'ЯТОК БЛЯ с. СУХОВОЛЯ НА БРОДІВЩИНІ

Стаття присвячена дослідженням Бродівського загону археологічної експедиції ЛНУ імені Івана Франка. Розкопували пам'ятки висоцької, вельбарської та райковецької культур в околицях сіл Суховоля та Накваша Бродівського р-ну Львівської обл. Виявлено житлові та господарські споруди, численний керамічний матеріал.

У 1999 р. Бродівський загін археологічної експедиції Львівського університету ім. І.Франка під керівництвом автора проводив розвідки пам'яток у Бродівському р-ні Львівської обл. Метою досліджень було вивчення старожитностей I тис. до н.е. - I тис. н.е. на території Вороняцького горбогір'я Волино-Подільського пограниччя. Розвідками було охоплено східну частину пасма в околиці сіл Суховоля та Накваша Бродівського р-ну Львівської обл., у верхів'ях р. Суховілка та Іква - правих допливів р. Стир*. У результаті цього було проведено розкопки на кількох різночасових пам'ятках (Накваша-I, Суховоля-I, IV та VII), найважливішими з яких є два поселення ранньозалізного часу Суховоля-I та Суховоля-VII.

Суховоля-I. Поселення відкрите у 1948 р. Дубно-Кременецькою експедицією під керівництвом М. Островського та Н.Амбургер. На пам'ятці зібрано фрагменти кераміки ранньозалізного часу та черняхівської культури. Матеріали досліджень коротко опубліковані в 1952 р., однак населений пункт, до якого було прив'язано місцезнаходження, помилково названо Семиволею¹.

Дослідженнями 1999 р. з'ясовано, що пам'ятка розташована в урочищі Каськові рови на південному схилі та вершині невисокого пагорба на правому березі р.Суховілка (північно-східна околиця

* Автор дякує завідувачому Бродівським краєзнавчим музеєм О.І.Панькевичу, голові агрофірми "Прогрес" І.К.Пастушаку, директорам Підкамінської школи-інтернату Б.М.Українцю і Суховільської СШ Н.В.Домашівцеві за допомогу в проведенні досліджень.

¹Брайчевський М.Ю. Розвідка слов'янських пам'яток на Волино-Подільському прикордонні //Археологічні пам'ятки УРСР. - К., 1952. - Т. 3. - С. 403; Махно Е. В. Памятники черняховской культуры на территории УССР //Материалы и исследования по археологии СССР - 1960. - №82. - С. 37.

© Я.Онищук, 2002

с.Суховоля). Товщина культурного шару в місці розкопок становить 0,3-0,4 м. Нижче залягає пласт материкового мергелю.

Одним з розвіткових шурфів виявлено залишки наземної господарської споруди. Вона простежилася на глибині 0,2 м від сучасної поверхні за розвалом перепаленої глиняної обмазки від стін, близьким за формою до квадрату. Потужність шару глини становила 0,3 м. Унаслідок неглибокого залягання, він частково пошкоджений оранкою.

Споруда невелика за площею. З'ясовано, що її наземна частина мала розміри 2,6х4,0 м. Під скупченням обмазки знаходилася овальна яма діаметром 1,8-2,0 м і глибиною 1 м від сучасної поверхні. Опущена в мергелевий материк її долівка була вимазана глиною. Біля західної стінки котловану виявлено невеликий материковий останець розмірами 0,4х0,5 м, який відігравав роль сходинки (рис. 1). Відсутність вогнища, а також деякі інші характерні ознаки, свідчать про господарський характер будівлі. Можливо вона використовувалася як комора для збереження харчових припасів. Цю думку підтверджують знахідки в котловані ями на глибині 0,6 м від сучасної поверхні фрагментів двох великих мисок. Наявність шару перепаленої глини від стін, значної кількості шматків дерев'яного вугілля та окремі фрагменти повторно обпаленої кераміки свідчать про те, що споруда ймовірно загинула внаслідок пожежі.

Виявлена кераміка виготовлена ліпним способом з глини, у фактурі якої простежуються домішки піску та шамоту. Вона представлена незначною кількістю уламків ліпних горщиків і мисок, орнаментованих підвінцевими проколами та валиками із пальцевими защепами на плічках, а також двома відносно добре збереженими мисками великих розмірів. На особливу увагу заслуговує більша із них. Її діаметр становить 55 см, висота - 20 см, діаметр дна - 14 см. Посудина має нахилені до середини вінця, конусовидні стінки і невелике плоске дно. Край вінця прикрашений наскрізними проколами (рис. 3, 1). Друга миска подібної форми дещо менших розмірів. Діаметр її вінця становить 30 см, висота - 15 см, діаметр дна - 10 см (рис. 3: 1-2).

Отже, розміри посудин свідчать про можливе використання їх не в кухонних, а в господарських цілях. Виходячи з функціонального призначення будівлі припускаємо, що виявлені миски слугували тарою для зберігання якихось сипучих харчових продуктів: зерна, муки тощо.

Окрім описаних знахідок в споруді виявлено фрагменти скляної намистинки та кістяного знаряддя. Знахідки знайдені серед скупчення обмазки. Перша із них бочкоподібної форми, пустотіла, виготовлена з чорного пастового скла. На поверхні білою фарбою нанесений

рослинний орнамент (рис. 9, 1). Прикраса має сліди сильного перепалення у вогні, що, відповідно, підтверджує приналежність її до наземної споруди. Розміри намистинки становлять: довжина 3,5 см, діаметр у центральній частині 1,5 см, на краях - 0,6 см, каналу - 0,3 см.

Скляні намистини порівняно зрідка трапляється на поселеннях ранньозалізного віку. Більше поширені вони в похованнях². Це пов'язано з тим, що ці вироби належать до предметів імпорту. В зв'язку із складністю технологічного процесу виготовлення, вироби зі скла не могли виготовлятися серед місцевого населення.

Сьогодні джерело надходження на досліджувану територію скляних намистин визначити важко. Можна лише зауважити, що тогочасні склоробні центри були в Єгипті та країнах Межиріччя (Ассірія, Вавілон)³. Не виключено, що в середовище місцевих племен ранньозалізного часу згадані вироби могли надходити саме з цих районів у процесі обмінно-торгівельних зв'язків.

Функціональне призначення виявленого в господарській споруді кістяного знаряддя визначити не вдалося, оскільки подібні до нього зразки на інших пам'ятках цього часу нам невідомі. Предмет виготовлений з частини трубчастої кістки і є невеликою пластинкою, заповненою з усіх боків. На одному із її кінців зроблено отвір, другий - старанно загострений з обидвох сторін (рис. 11, 2). Знаряддя має довжину 5,3 см, ширину 1,5-0,5 см, товщину 0,2 см, діаметр отвору 0,4 см.

Виявлені матеріали засвідчують належність господарської споруди до ранньозалізного віку. Аналогії до керамічних виробів з пам'яток цього часу району Вороняцького горбогір'я (Висоцько, Лугове (Чехи), Ясенів, Лукавець, Конюшків, Маркопіль) дають змогу зачислити поселення до висоцької культури.

Отже, унаслідок досліджень 1999 р. було уточнено датування місце знаходження Суховоля - I. Зокрема, з'ясовано, що окрім висоцької культури, на пам'ятці існують також культурні шари доби мезоліту, вельбарської культури та періоду Київської Русі (XI-XIII ст.).

Суховоля-VII. Поселення розташоване на відстані 200 м на захід від місцезнаходження Суховоля-IV, в урочищі Лисі ями і займає пологий північно-східний схил лівого берега р. Суховілки. Визначено, що культурний шар на пам'ятці тонкий (0,2-0,3 м) і майже повністю розораний.

В одному з квадратів розкопу було виявлено сліди заглибленої в

² Бандрівський М. Скринькові поховання висоцької культури в межиріччі Збруча і Стрипи. - Львів, 1994. - С. 96; Szaraniewicz I. Smentarzyska Czechach i Wysocku w powiecie Brodzkim, odkryte w r. 1895, 1896 i 1897 // TeKa konserwatorska. - Lwow, 1900. - R. II. - С. 12.

³ Безбородов М.А. Стеклоделие в Древней Руси. - Минск, 1956. - С. 11-39.

материк житлової будівлі типу напівземлянки. Вони простежилися на глибині 0,7 м від сучасної поверхні у вигляді чорної округлої плями. В процесі розкопок з'ясовано, що житло мало близьку до прямокутної форму і розміри 7x5 м. У комплекс споруди входили три ями господарського призначення. З північно-східного боку, ймовірно, був вхід, на що вказують залишки вирізаних в материк сходинок висотою 10-15 см (рис. 2). Напівземлянка опалювалася вогнищами, від яких збереглися два розташовані один над другим черені.

Знахідки розділених прошарком глини черенів, а також деякі особливості внутрішнього планування житла свідчать про два періоди його функціонування.

На першому етапі долівка споруди перебувала на глибині 1,5 м від сучасної поверхні. В центральній житловій ямі, на підвищенні висотою 0,1-0,15 м було вогнище із діаметром череня 0,7 м. Біля західного краю житла виявлено рівну материкову площадку шириною до 1,5 м і довжиною 2,5 м, яка могла відігравати роль лежанки.

До цього ж періоду належить глибока господарська яма (№3) округлої форми, розташована біля північного краю будівлі. Її долівка знаходилася на глибині 2,1 м від сучасної поверхні, діаметр становив 2,5 м. Біля південної стінки простежено материковий останець-сходинок (рис. 2). На дні виявлено уламки кераміки, фрагменти щелепи коня, кістка свині, а також частина черепа і кілька кісток собаки.

На другому етапі в споруді були зроблені певні зміни в плануванні її внутрішньої частини. Приблизно на 0,2 м було піднято долівку житла внаслідок підсипання її шаром глини. В наслідок засипання господарської ями №3 було значно розширено житлову площу будівлі. На рівні новоутвореної долівки, на місці старого, облаштоване нове вогнище. Як і в першому періоді функціонування, в західній частині споруди знаходилася рівна площадка-лежанка, відокремлена від основної частини невеликим глиняним валиком. У південній та південно-західній стінках котловану додатково викопують дві ями (№1 і 2) (рис. 2).

Яма №1 невеликих розмірів (1,7x1,5 м), характеризується овальною формою і глибиною 1 м від сучасної поверхні. Її північна сторона мала вихід до вогнища. В заповненні споруди виявлено незначне скупчення каміння, перепалена глиняна обмазка та фрагменти тюльпановидного горщика (рис. 4, 1).

Функціональне призначення об'єкта визначити не вдалося. Згідно з аналогією ями, розташовані поряд з вогнищами, використовувалися для зсипання туди вугілля, попелу та інших продуктів вогнища. В нашому випадку споруда була заповнена головно шматками перепаленої глини.

Яма № 2 круглої форми діаметром 2 м. Її долівка була на глибині 1,4 м від сучасної поверхні. З житловою ямою споруда поєднувалася спеціальним переходом, утвореним в наслідок деякого пониження її південно-східної стінки. Об'єкт був заповнений чорним гумусом з вмістом остеологічних залишків та значної кількості фрагментів кераміки, в тому числі уламків великого товстостінного горщика із загнутими до середини вінцями (рис. 6, 1). Яму могли використовувати в господарських цілях для збереження припасів.

Отже, в результаті проведеної перебудови у напівземлянці було максимально розширено житлову площу. На даний час важко вказати конкретну причину даного явища. Можемо, однак, припустити, що ці зміни могли бути викликані певними демографічними факторами в сімейному колективі: збільшенням кількості членів, утворенням під одним дахом ще одної сім'ї тощо.

Під час розкопок в житлі було виявлено багатий керамічний матеріал. Він представлений значною кількістю фрагментів. Це пояснюється тим, що досліджуваний об'єкт через певний (досить тривалий) період функціонування був залишений мешканцями. Тому з житла забрали весь придатний до використання посуд, а також знаряддя праці і побуту.

Найбільшу кількість уламків посуду було виявлено біля вогнищ і в заповненні ями № 2. Вони виготовлені ліпним способом з глини, в складі якої присутній шамот, пісок, жорства, іноді спостерігаються сліди від органічних домішок. У фактурі деяких посудин простежуються зерна слюди.

За функціональним призначенням кераміку поділяють на кухонну і столову. Комплекс першої значного переважає за кількістю. Головно його репрезентують горщики. За формою вони поділяються на дві групи: тюльпановидні та кумфоподібні. Перша група має розхилені назовні вінця, струнку будову тулуба і переважно рівну, заглажену поверхню. В окремих випадках на тулубі простежується рустика або грубі пальцеві стягнення по сирій глині (рис. 4, 5). Кераміка орнаментована підвінцевими проколами, насічками по краю вінець, наліпними валиками з пальцевими вдавленнями або насічками, защипами, заглибленими та лощеними лініями (рис. 4, 1-4, 5, 2-7).

Фрагменти однієї з таких посудин знайдено в заповненні ями № 1. Це був стрункий тюльпаноподібний горщик з плавно розхиленими вінцями діаметром 17 см і висотою 29 см. Денце не збереглося. Посудина прикрашена підвінцевими проколами та пальцевими вдавленнями на плічках. Поверхня дещо горбкувата, з слідами пригладжування (рис. 4)

Горщики другої групи мають загнуті до середини вінця, дещо

приземкувату форму і в більшості випадків рустовану поверхню. Потрібно зазначити, що рустика наносилася переважно на тулуб посудин. Вінця, як звичайно, пригладжувалися, а в окремих випадках - залощувалися (рис. 6; 7, 1-2). Ця група горщиків характеризується відсутністю орнаменту.

Уламки горщика цього типу виявлено в ямі № 2. Його діаметр становить 19 см, висота - 20 см і діаметр дна - 13 см (рис. 7, 1). Там же було знайдено кілька фрагментів посудини досить великих розмірів. Приблизний діаметр її вінець сягає 32 см, висота збереженої частини - 21 см. Вінця горщика мають чіткі сліди пригладжування віхтем трави або шматком тканини, поверхня тулуба рустована. Після випалу рустовану частину посудини додатково було заліплено шаром глини з піском (рис. 6, 1).

Столова кераміка з поселення Суховоля-VII малочисельна. Від кухонної вона відрізняється невеликими розмірами і рівною, часто лощеною поверхнею. Її репрезентують фрагменти мисок, чашок та черпаків. Перші із них мають розхилені або нахилені до середини вінця, низьку, приземкувату форму тулуба і плоскі денця (рис. 3,3; 7,3; 8,1,3,5,6). Одна з виявлених посудин мала діаметр 21 см, висоту - 7 см і діаметр дна - 7 см. Вінця її плавно відігнуті на зовні, плічка низько опущені, дно плоске (рис. 3,3).

Чашки та черпаки представлені лише кількома уламками. Зокрема, від чашки збереглася приденцева частина діаметром 3,5 см і висотою 4 см (рис. 8,2). Черпак представлений фрагментом вінця з вухом. Верхній край вуха починається відразу ж від легко нахилоного до середини вінчика. Поверхня посудини підлощена (рис. 8,4).

На відміну від комплексу керамічних виробів, зняряддя праці з житла предсталені бідно. Це - уламок серпа, два фрагменти черешків наконечників списів, фрагмент заготовки та ядрищеподібний відбійник (рис. 9, 3-7). Всі вони виготовлені з чорного місцевого кременю.

Привертає увагу перше зняряддя. Воно оброблене дрібними сколами. Нижній робочий край серпа ретушований, зубцевидний. Заполірована поверхня свідчить про тривале його використання в господарстві.

Знахідка в житлі відбійника, а також певної кількості дрібних відщепів і крем'яних лусок свідчить, що виготовлення знярядь праці з кременю відбувалося безпосередньо в межах житла. Це підтверджується матеріалами досліджень інших поселень цього часу. Отже, в період ранньозалізного віку виготовлення крем'яних та кам'яних знярядь праці, як і кераміки, ще не набуло значення відокремленої галузі, а відігравало допоміжну роль.

Потрібно зауважити, що внаслідок розкопок у споруді було знайдено декілька фрагментів патинезованого кременю. Це уламок знаряддя, ножевидна пластина (рис. 9, 8-9) і кілька відщепів. Маємо підстави припускати, що вони належать до періоду кам'яного віку, зокрема до палео-мезолітичного часу. Сьогодні досить проблематично визначити, як вони потрапили в житлову споруду. Можливо були підібрані на стороні її мешканцями. Не виключено, також, що вказані вироби могли потрапити в житло з культурного шару стоянки кам'яного віку, яка, ймовірно, була в цьому ж урочищі.

До виробів з каменю належить точильний брусок. Він представлений у фрагментованому вигляді і зроблений з частини плитки каменя-пісковика. Для того, щоб отримати рівний край злому, твердим предметом з двох боків плитки зроблено глибокі борозенки. Після цього потрібна частина була відламана і певний час використовувалася для загострювання дрібних виробів.

Під час дослідження житлової споруди в її заповненні знайдено багато остеологічних залишків, серед яких вдалося виявити кістки зайця, вівці (кози), свині, корови, коня і собаки. Вони головню були скупчені біля вогнищ та в господарських ямах.

Отже, в результаті дослідження житлової споруди виявлено багатий матеріал до вивчення матеріальної культури населення ранньозалізного віку Вороняцького горбогір'я. Аналогії до знайденого у будівлі посуду в значній кількості відомі на ряді поселень висоцької культури. Цим же часом, без сумніву, датується й поселення Суховоля-VII.

З огляду на топографічні умови розташування пам'ятки, її невеликі розміри і тонкий культурний шар, припускаємо, що це було невелике та недовготривале поселення, на якому впродовж певного часу могла проживати одна або кілька сімей, зайнятих якимось видом господарства.

Окрім матеріалів висоцької культури на поселенні виявлено невелику кількість знахідок пізнішого часу. Зокрема в одному з квадратів вищеописаної житлової споруди було простежено невелику яму-перекоп другої чверті I тис. н.е. Виявлені в об'єкті матеріали представлені кількома фрагментами сіроглиняної гончарної кераміки: вінцями, стінками та денцями горщиків і мисок, а також фрагментом залізного кінцевика пояса.

Отже, територія Вороняцького кряжу є важливим джерелом наукової інформації у вивченні етнокультурних процесів I тис. до н.е. - першої половини I тис. н.е. Дальші археологічні дослідження дозволять не тільки поглибити наші знання із давньої історії цього краю, а й,

можливо, дадуть ряд відповідей на деякі дискусійні проблеми в дослідженні етнокультурних явищ, що відбувалися на території Прикарпаття і Західної Волині.

Onyshchuk Yaroslav

THE RESEARCH OF ARCHEOLOGICAL SETTLEMENT
NEAR SUCHOVOLIA BRODY REGION

The information devote of the research Lviv university expedition. Researched settlemehts of vysots'ka, velbark and raikovets'ka cultures near Suchovolia and Nakvasha Brody region. Fixed housing construction and ceramics material.

Key words: Nakvasha, Brody, ceramics material, Lviv university expedition.

Стаття надійшла до редколегії 30.09.2001

Прийнята до друку 10.10.2001

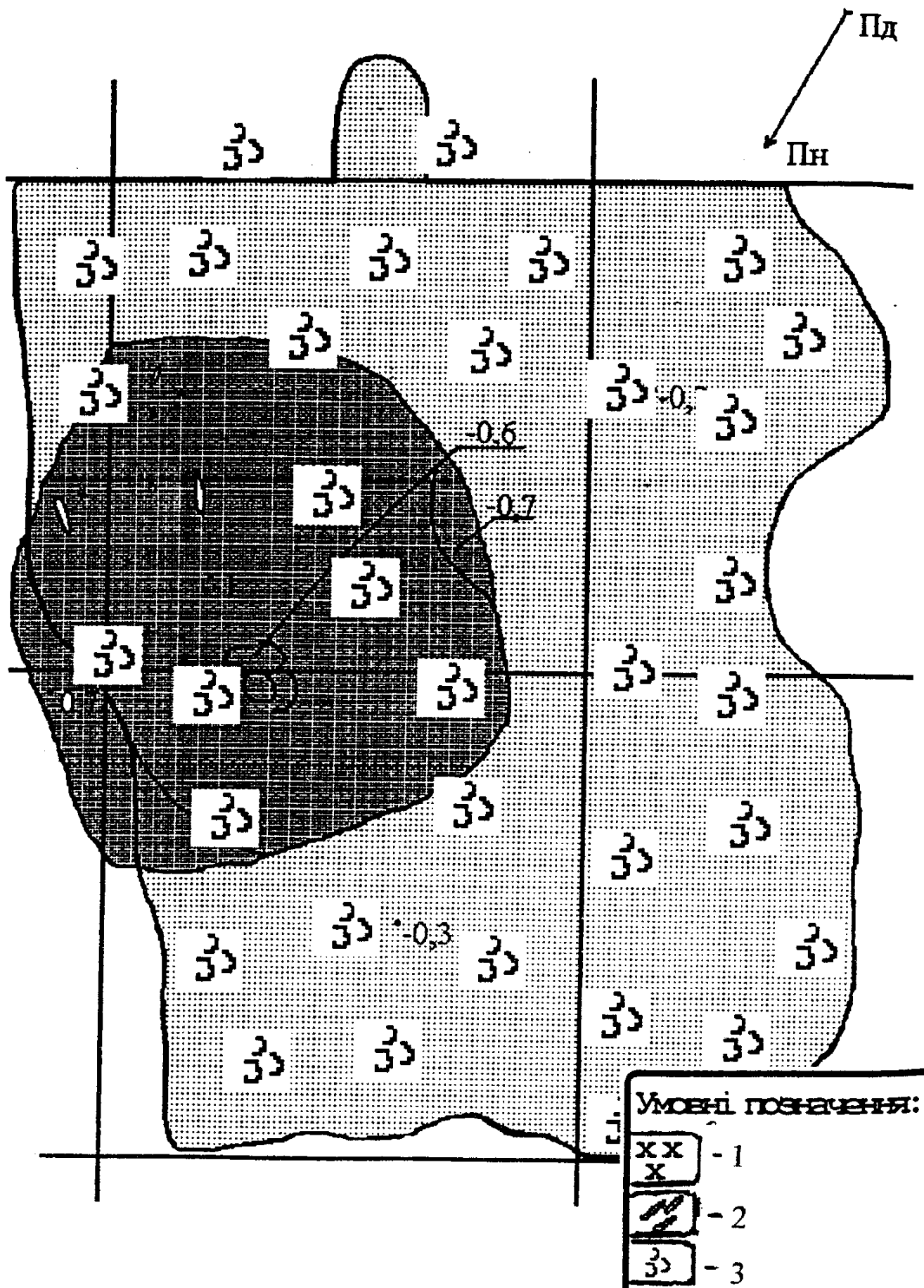
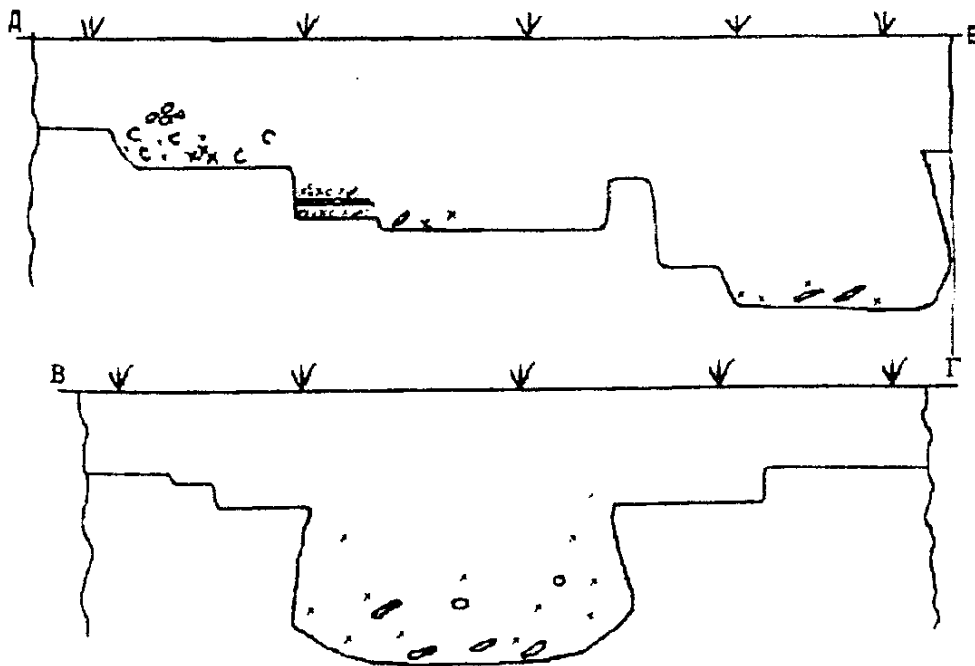
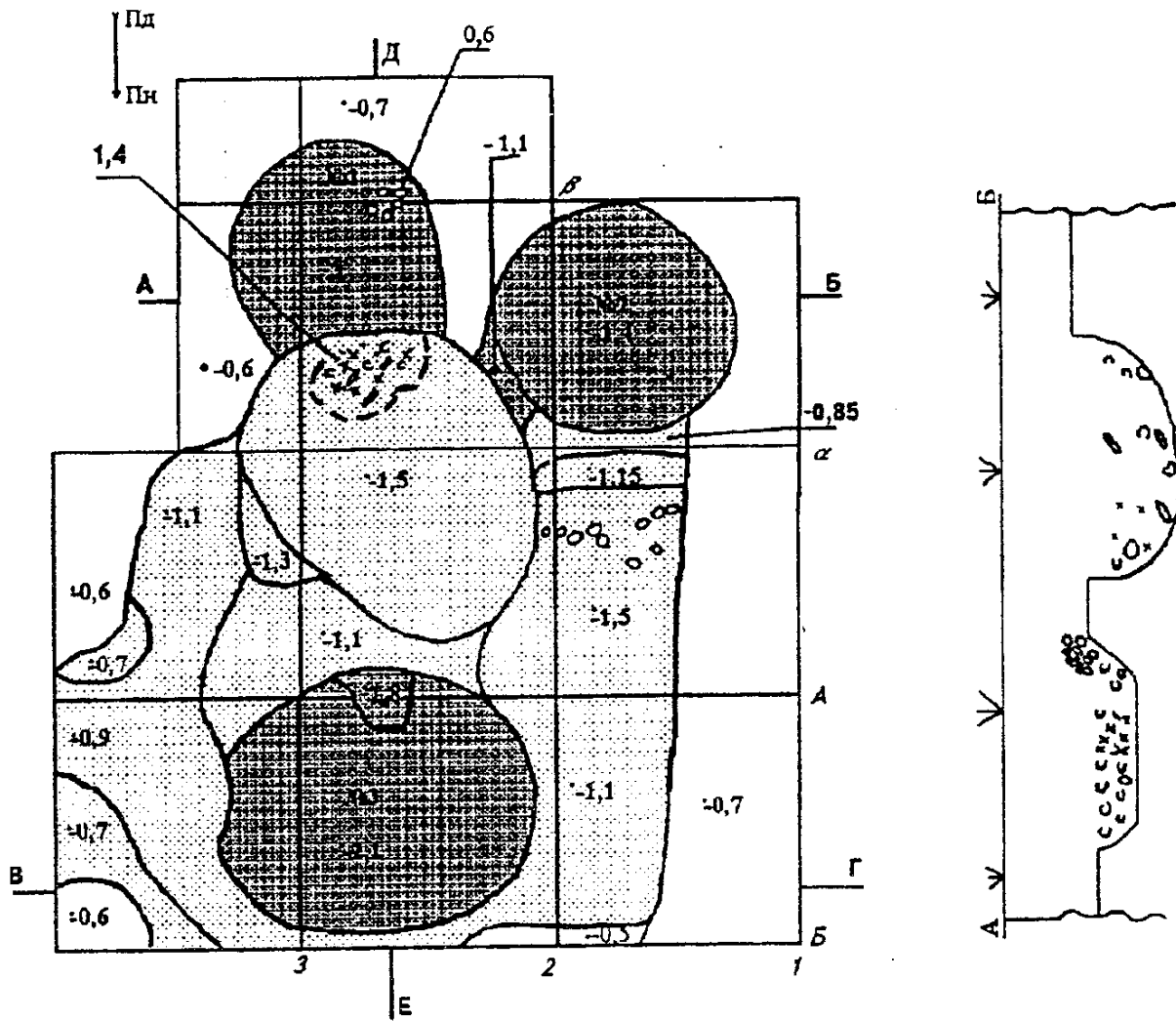

Рис.1. Суховоля-І. План наземної господарської споруди.
1 -кераміка; 2 - остеологічні залишки; 3 - перепалена глина.

Умовні позначення:

XX X	—	1
	—	2
	—	3
	—	4
	—	5

Рис.2. Суховоля VII. План та розріз напівземлянкового житла.
 1 - кераміка; 2 - остеологічні залишки; 3 - вугілля;
 4 - перепалена глина; 5 - каміння.

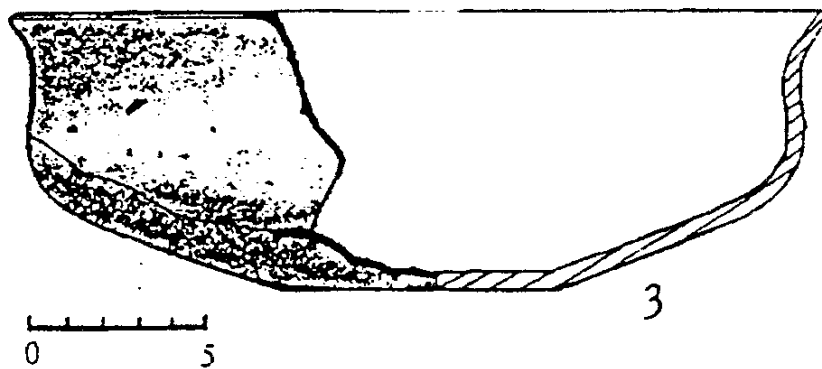
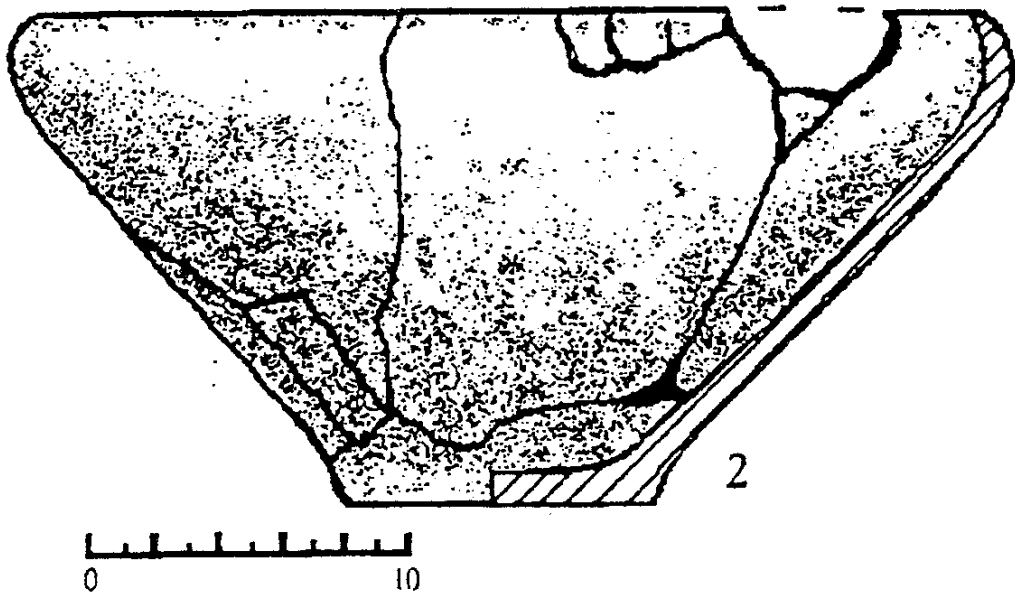
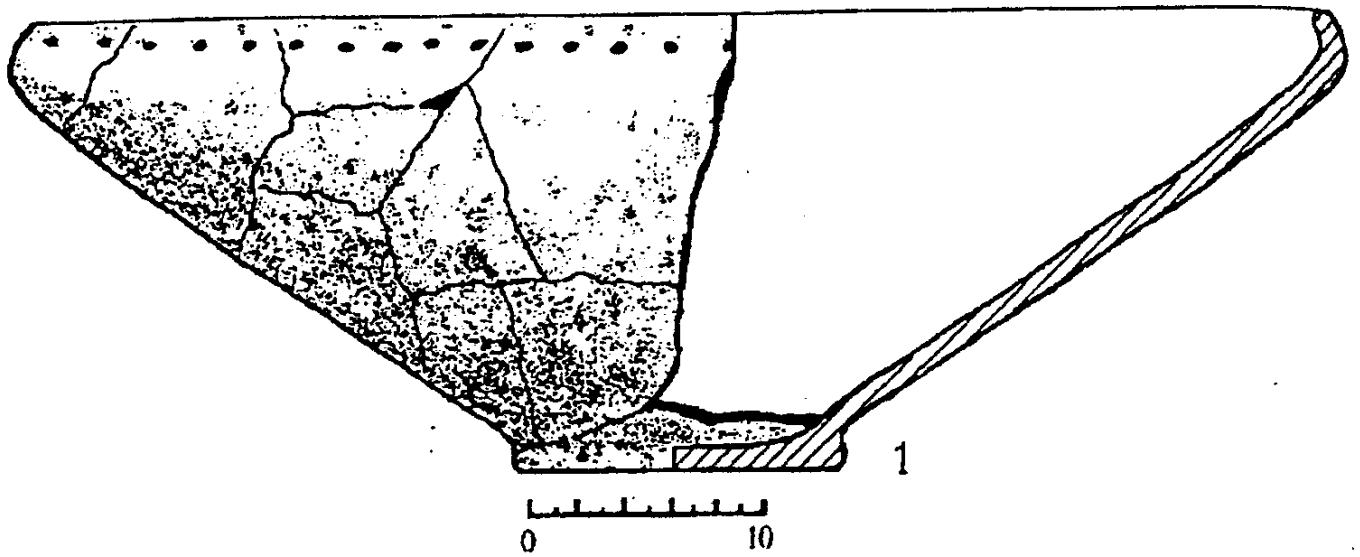

Рис.3.Кераміка з поселень Суховоля-1(1-2) і Суховоля VII(3).

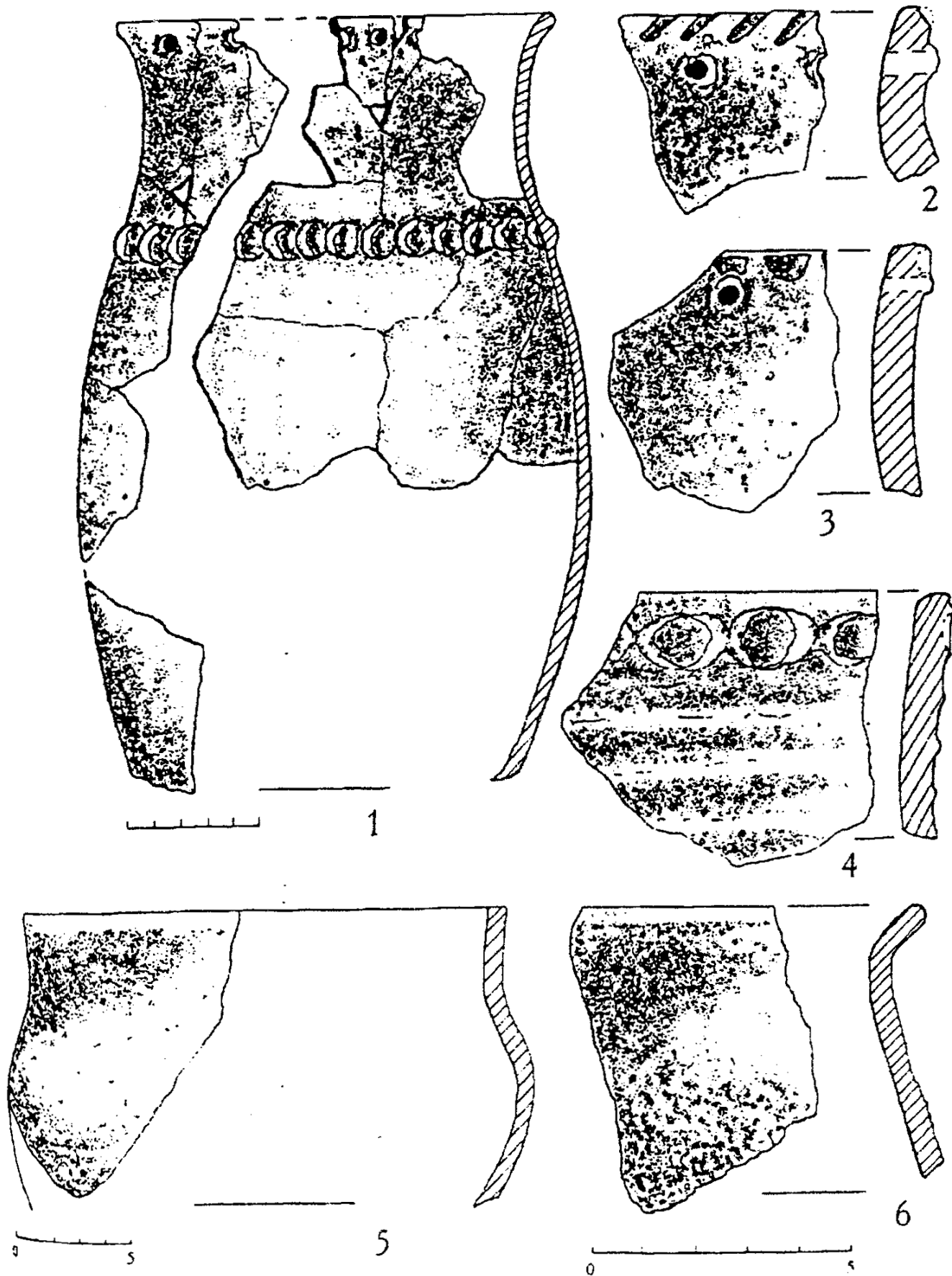

Рис. 4. Суховоля VII. Фрагменти горщиків висоцької культури.

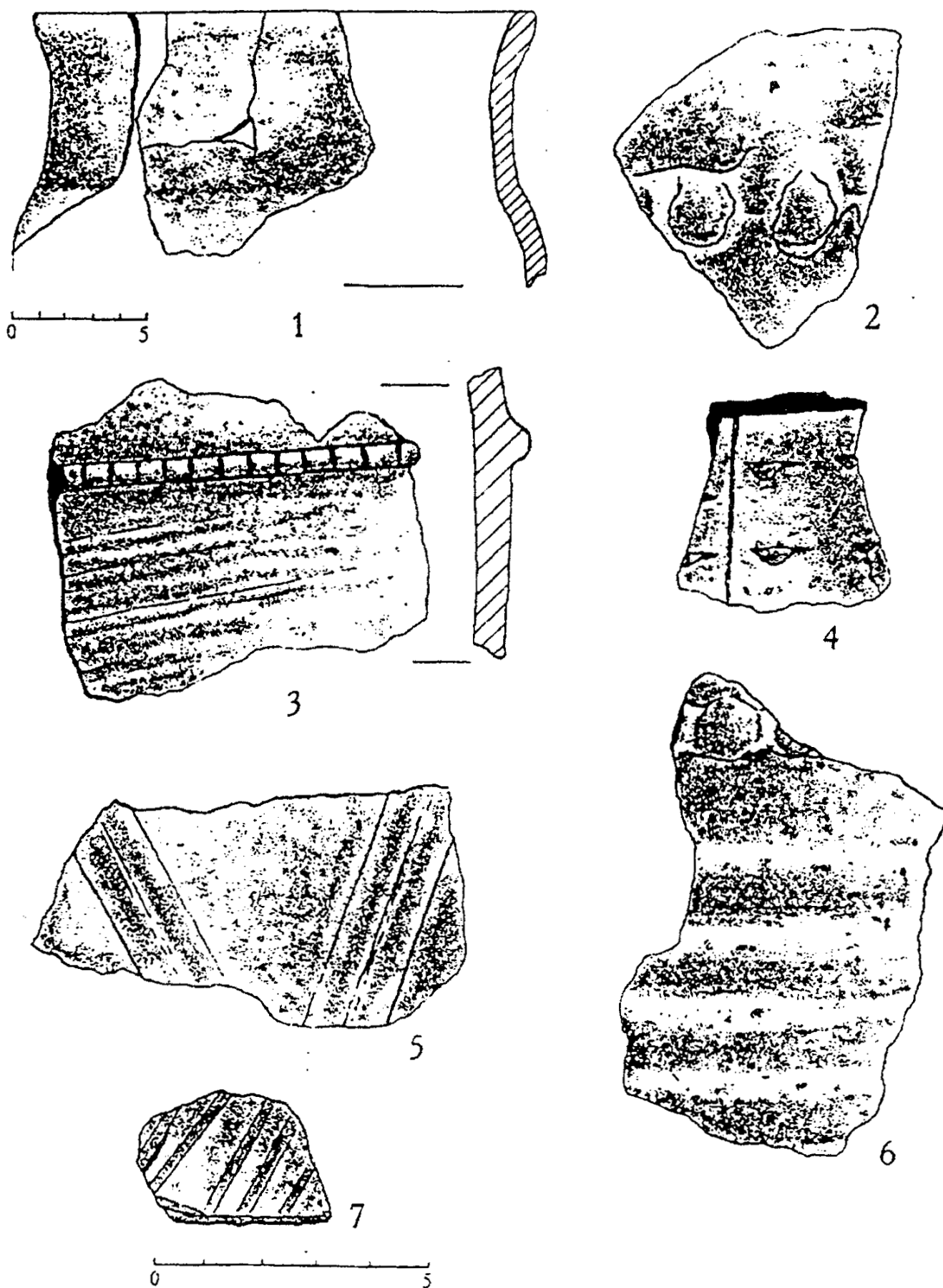

Рис. 5. Суховоля VII. Фрагменти горщиків висоцької культури.

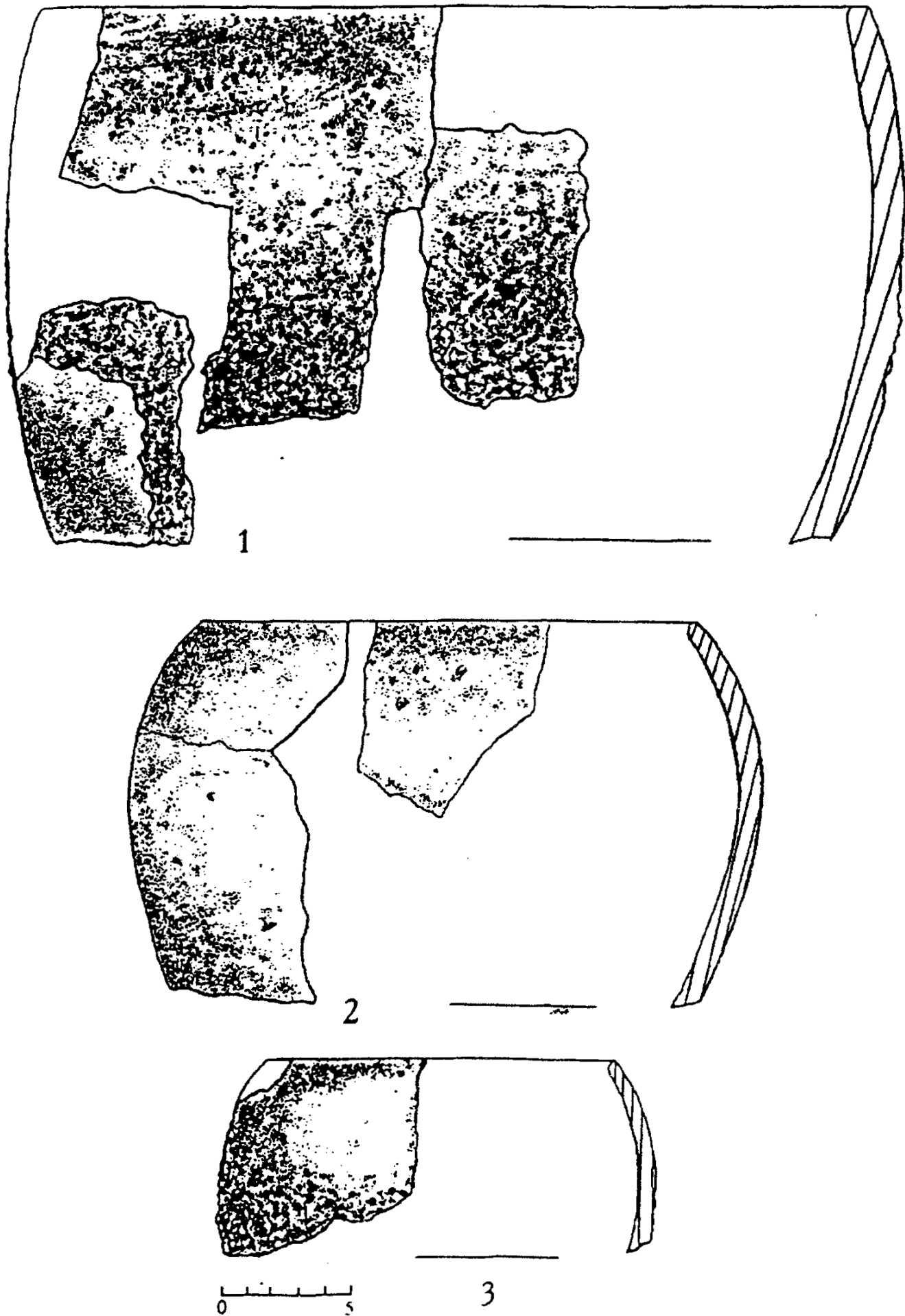

Рис.6. Суховоля VII. Фрагменти горщиків висоцької культури.

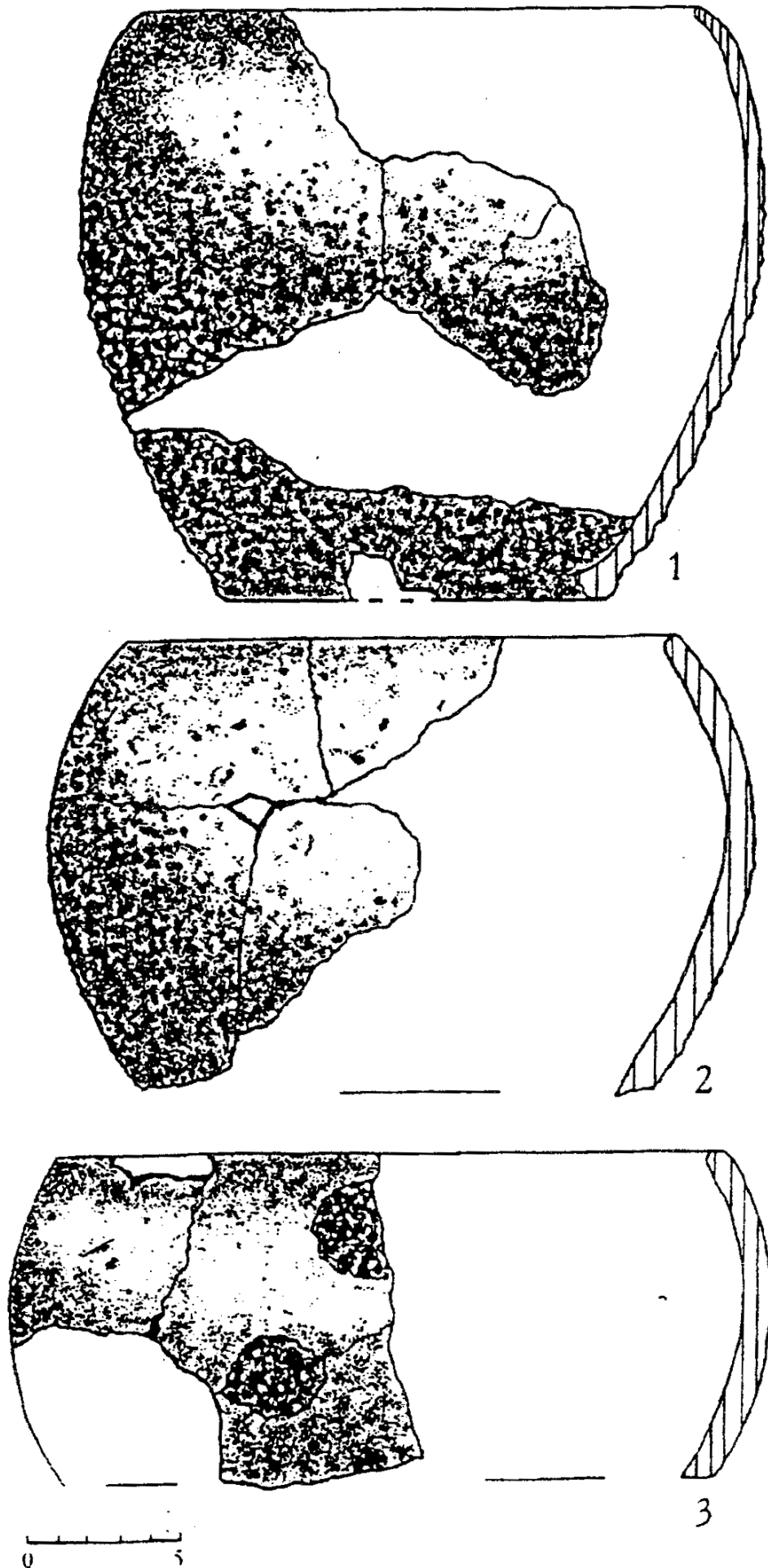

Рис.7. Суховоля VII. Фрагменти посуду висоцької культури.

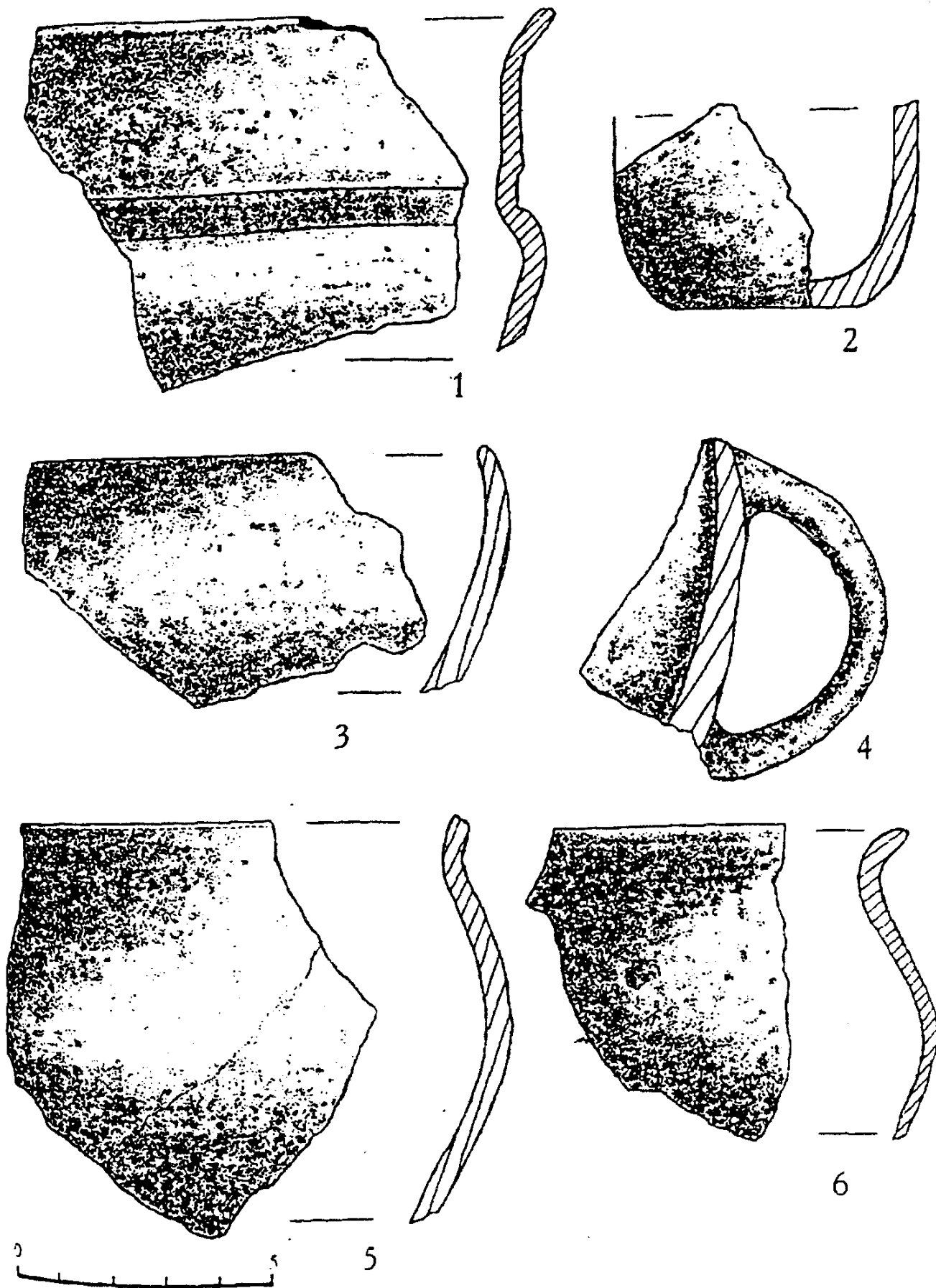

Рис.8. Суховоля VII.
Фрагменти столового посуду висоцької культури.

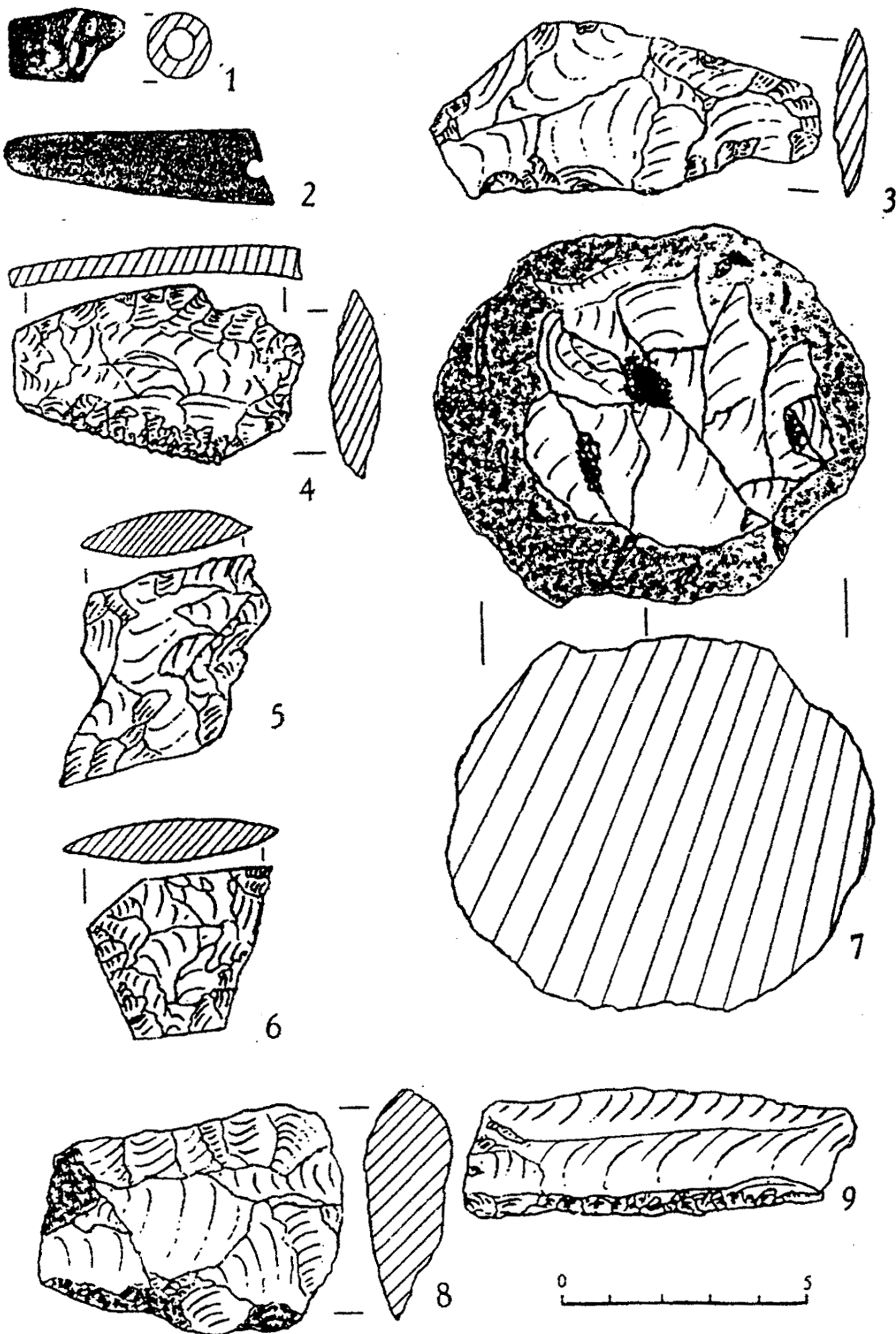

Рис.9. Знахідки з поселень Суховоля-I(1-3) і Суховоля VII(4-10).